

skillnader, t.ex. mellan England och Sverige och därmed olikheter i modeutvecklingen. Skräddarnas roll som tekniska herrar också över kvinnomodet, liksom den antydda kampen mellan könen, bekräftar genusperspektivets betydelse vid föremålsstudier. Studiet av klädernas materiella egenskaper, tillskärning och sömnadstekniker, exemplifieras av bevarade kofter, rober à la française, à l'anglaise, à la polonaise ävensom klänningar från tre tidsperioder. I relation till modeidealet framträder hittills okända tekniska grepp och visas hur sömnad, ekonomi och forandandet av plagget är integrerade i både teknik och modeideal. Mycket intressant och belysande sammanfattas hur man inom hantverket hanterade nyheterna och med hjälp av tillgängliga metoder skapade kläder enligt modet (s. 231–241). Klädernas tjänbarhet är ett drag som bör beaktas, mode är inte enbart betydelsebärande ikoner. Relationen mellan köpta och hemvävda tyger, experiment och nyorientering inom tillskärning, spänningen mellan tradition, individualitet, rationalitet, estetik, rekommendation och ekonomi får här sin analytiska kontext. Därmed framträder även skräddarens och sömmerskans förnyade roller.

Den sammanfattande diskussionen, bokens avslutning på knappa sex sidor, är närmast en resumé av det tidigare skrivna. I den finalistiska vetenskapstraditionen är det resultatet och bekräftandet som betonas. Det är dock behövt i en så synpunktsrik studie, där klädesplaggens livscykel inringats och synliggjorts i ett system av både hantverkets organisation och genusarbetsdelning, vartill ytterligare kommer tillverkningsteknikens utveckling i tid, rum och socio-ekonomisk kontext.

Frågan huruvida det konst- och kulturhistoriskt präglade modebegreppet genom Rasmussens digra studie förlänats nytt innehåll kan besvaras jakande. Föremålsstudier berikar studiet av materiell kultur då inte bara tingens synliga kännetecken, utan också osynliga egenskaper liksom det samtida språket kring kläderna, uppfordrar till ifrågasättandet av klassiska begrepp och vedertagna klassifikationer. Textilvetenskapen kan nyansera och fördjupa både dräkthistoria och museologi i riktning mot större sensibilitet för tingens gränslösa, inneboende potential i det mänskliga kulturbygget.

Forskningen kring kläder och mode i Sverige har under de senaste 10–15 åren tagit ny fart både inom etablerade discipliner såsom historia, t.ex. antologin *Iklädd identitet* 2005, den nya modevetenskapen i Stockholm med programförklaringen ”MODE-en introduktion” 2009, samt i antologin *Modets metamorfoser* 2009, jämte Viveka Berggren Torells och Marianne Larssons

avhandlingar 2007 och 2008. Pernilla Rasmussens avhandling, en gedigen exponent för textilvetenskapen i Uppsala, är ett välbehövt memento för att klädstudier är vida mer än nya kläder åt kejsaren.

Bo Lönnqvist, Helsingfors

Hanna Källström: *Domkyrkan som andaktsmiljö under senmedeltiden. Linköping och Lund*. Artos & Norma bokförlag, Skellefteå 2011. 367 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7580-556-6.

Hanna Källström som har en bakgrund inom konstvetenskap, har lagt fram en doktorsavhandling i praktisk teologi vid Lunds universitet. Domkyrkorna i Linköping och Lund står i centrum för undersökningen. Tidsperioden utgörs av senmedeltiden, dvs. från omkring år 1400 och fram till reformationen. Problemställningen avser det andaktsliv bland lekmännen som förekom i domkyrkorna. Detta är en lovvärd intention eftersom historisk forskning sedan tidigare vet ganska litet om vanliga människors fromhetsliv och andakter i kyrkorna under medeltiden.

I brist på källmaterial som speglar vad lekmännen verkligen gjorde i praxis har författaren använt ett indirekt källmaterial. Det består av de föreskrifter om avlat som utfärdades från den katolska kyrkan centralt, dvs. från påvar, kardinaler och biskopar. Läsaren får försöka förstå praxis utifrån de centralstyrda regleringar som förekom. Detta är inte det ideala.

Avlat innebar att lekmännen uppnådde kyrkans efterskänkande av botgöring för egna begångna synder. Avlatsförmånerna kunde även hjälpa döda anhöriga, som ansågs befinna sig i och plågas i skärselden, för att gottgöra sina tidigare synder. Ingen avliden människa kunde helt undgå skärselden. De som befann sig där var beroende av de efterlevandes goda vilja i form av böner och deltagande i själamässor för att dessa plågor skulle lindras och förkortas. Huvudparten av de bevarade avlatsbrev är utfärdade från omkring år 1400 och framåt, alltså under den undersökningsperiod som författaren har valt. Beträffande Linköpings domkyrka finns det nio avlatsbrev och gällande Lunds domkyrka tolv brev. Dessa vädjade om ekonomiska bidrag och gåvor till kyrkorna. Förutom avlatsbrev förekommer också bevarade donationsbrev och testamenten från privatpersoner till de studerade domkyrkorna.

Avlatsbrev föreskrev olika andaktsövningar. Dessa

bestod i att med ett ödmjukt sinnelag delta i böner, fasta, processioner och vallfärder som i första hand var knutna till kyrkor och i en del fall också till kringliggande kyrkogårdar som man skulle vandra runt under bön och vissa gester. Andakterna vid dessa kyrkogårdsvandringar avsåg att hjälpa de avlidna som befann sig i skärselden.

Avlatsförmånerna var särskilt knutna till stora högtider under kyrkoåret. I det sammanhanget kan nämnas påskan och Kristi lekamens fest som fokuserade på vördnad och tillbedjan inför den invigda hostian. Vidare skulle helgondagar firas, bland dem också flera Mariadagar. En gång om året hölls en stor relikfest då kyrkans relikier framvisades för besökarna. Genom att dessa fick se de i vanliga fall dolda kultobjekten blev det en visualisering för dem av det religiösa budskapet. Detta bestod i att helgonen i himlen, som på ett osynligt sätt ansågs vara närvarande i anslutning till relikerna, fungerade som mänsklighetens förebedjare inför Kristus. De ansågs även kunna ingripa konkret i människornas liv vid sjukdom och andra svårigheter. I Lunds domkyrka ägde relikfesten rum den 11 juli och i Linköpings domkyrka den 4 augusti. De böner som de icke läskunniga lekmännen förväntades kunna recitera utantill var Pater noster (Fader vår), Credo (Den apostoliska trosbekännelsen) och Ave Maria och dessa skulle ofta läsas flera gånger.

Bilderna i kyrkorummen kunde lekmännen ta del av på ett helt annat sätt än andaktslitteraturen, som krävde läskunnighet. Källström fäster stort avseende vid studiet av sådana s.k. andaktsbilder. De skulle hjälpa de bedjande att nå en fördjupad kontakt med det gudomliga. Andakterna utfördes vid olika altaren och kapell i de studerade domkyrkorna. Författaren ger en utförlig framställning av vilka altaren och kapell som förekommit och hur både nya kunde uppstå och andra försvinna över tid. Vid slutet av 1400-talet skall det ha funnits omkring 60 altaren i Lunds domkyrka, men det exakta antalet går inte att fastställa. I detta sammanhang använder sig författaren i stor utsträckning av tidigare forskning, som hon brukar med källkritisk vakenhet. Hon är också väl insatt i medeltida teologi och i detta avseende uppvisar hon en stor beläsenhet som hon använder sig av i sin framställning.

Källström har gjort sitt bästa för att kunna spegla vad lekmännen såg och hörde vid sina besök i domkyrkorna och vilka ritualer de utförde för att vinna avlat. Slutsatserna blir dock mera osäkra och vaga än om det hade funnits källmaterial som direkt visade vad lekmännen gjorde och upplevde. Tänk om det hade funnits

brev och dagböcker eller folklivsuppteckningar som etnologer kan använda sig av när det gäller studier av 1800-talets slut och 1900-talet! Författarens osäkerhet när hon försöker rekonstruera fromhetslivet märks i den ofta förekommande användningen av ord som ”möjligen”, ”kanske”, ”troligt”, ”förmodligen”, ”sannolikt”, ”rimligt att anta”. T.o.m. uttrycket ”en gissning” förekommer i vissa fall och det är vi inte vana vid att möta i strikt vetenskapliga framställningar. På s. 99 kan man t.ex. läsa: ”Möjligen fanns avlatsprivilegier knutna till skrinläggningen (av biskop Nils Hermansson i Linköping, min anm.), men det förblir en gissning, då uppgifter angående detta saknas.” På detta sätt blir det en hel del spekulativa tolkningar i analyserna, men det går nog inte att komma mycket längre än vad författaren har försökt göra, om man inte skulle ha lyckan att finna något nytt källmaterial. Jag drar mig i detta sammanhang till minnes vad den i avhandlingen ofta citerade medeltidskyrkohistorikern Carl-Gustaf Andrén sade till mig för några år sedan, nämligen att det är mycket svårt att komma åt medeltida praxis på grund av det rådande källläget. Detta har läsaren blivit klart medveten om i denna avhandling, men Hanna Källström skall ha en eloge för sin strävan att trots de många begränsningarna besvara sin problemställning. Hon har avstått från att ge en sammanfattande jämförelse mellan fromhetsövningarna i Linköpings respektive Lunds domkyrkor och motiverar det med ”den obalans som råder i källmaterialet” (s. 310). Några viktiga likheter respektive skillnader hade dock kunnat summeras till slut.

Anders Gustavsson, Oslo

Maja Lagerqvist: *Torpets transformationer. Materialitet, representation och praktik från 1850 till 2010*. Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 2011. 283 s., ill. ISBN 978-91-7447-342-1.

Maja Lagerqvists avhandling har, som redan dess titel anger, det övergripande målet att via en tredimensionell analys ge oss en bättre förståelse för hur och varför torpet har överlevt som plats i det svenska landskapet. Hon vill också veta vilka betydelser det har idag. Och framför allt visar den här avhandlingen hur en plats skapas utifrån ett föränderligt samspel mellan sociala praktiker och relationer, tillskrivna betydelser och faktisk materialitet.

Inledningsvis blir vi bekanta med hur mäklare idag